

УДК 81'42:75:78:316.772.2
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.36>

**КОМУНІКАТИВНО-ДИСКУРСИВНІ АСПЕКТИ АКТУАЛІЗАЦІЇ
ФЕНОМЕНУ МИСТЕЦТВА**

**COMMUNICATIVE AND DISCOURSIIVE ASPECTS OF THE ARTISTIC
PHENOMENON ACTUALISATION**

Черник М.В.,
orcid.org/0000-0002-3666-0671
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри германської філології
Сумського державного університету

У статті розглядаються комунікативно-дискурсивні аспекти актуалізації феномену мистецтва як екстралінгвального засобу, що має потенціал вербалізуватися в мовній картині світу. Увага зосереджується на основних компонентах мистецької комунікативної ситуації, дається аналіз інтерації комунікантів, актуалізації твору мистецтва та реалізації часо-просторових характеристик у мистецькому дискурсі.

У роботі твір мистецтва аналізується як центральна ланка системи художньої діяльності, спрямована на створення художньої цінності. Мотиви творчості визначаються потребою суб'єктивно-особистісного самовираження й необхідністю спілкування. Розглядаються етапи художньої комунікації – від задуму твору мистецтва до його втілення в матеріально-духовній формі й проєкції на реципієнта, а також зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на свідомість митця під час створення творів мистецтва.

У статті на основі трансляції моделі комунікації Р. Якобсона на мистецький дискурс визначаються основні компоненти комунікації у сфері мистецтва. Етапи інтродукції творів мистецтва в комунікативну ситуацію становлять ланцюжок розвитку подій: від митця (композитора, художника, скульптора тощо) в ролі адресанта до репрезентатора, й далі – до адресата авторського немовного мистецького коду. Також розглядається процес зворотної комунікації, коли митець отримує від реципієнта вербальну або невербальну реакцію на його твір мистецтва.

Окрема увага приділяється часо-просторовим характеристикам актуалізації феномену мистецтва в художньому дискурсі, розглядаються підходи до визначення динамічності та статичності різних видів мистецтва, а також їх репрезентації в художньому тексті.

Враховуючи потужний потенціал емотивного впливу мистецтва, до фокуса дослідження статусно-рольових характеристик учасників спілкування в мистецькому дискурсі потрапляє психологічно-емоційний стан комунікантів, а також основні аспекти їх інтеракції.

Ключові слова: феномен мистецтва, мистецький дискурс, художній дискурс, художній образ, комунікація.

The article deals with communicative and discursive aspects of artistic phenomenon actualisation as extralingual means with the potential to be verbalised in the language picture of the world. The attention is focused on the main components of the artistic communicative situation – the communicants interaction, artwork actualisation, and time and space characteristics realization in the artistic discourse are analysed.

The artwork is analysed as a central core in the system of the artistic activity, aimed at creation of the artistic value. The ground for creative work is determined by the need of subjective personal self-expression and necessity to communicate. The stages of artistic communication are considered from the idea of the artwork to its implementation in the material and spiritual form and its projection onto the recipient, as well as external and internal factors, influencing the artist's conscience during the artwork creation.

The communication model by R. Jakobson is translated to the communication in artistic discourse, the main components of communication in the artistic field are determined. The stages of the artworks introduction into communicative situation constitute the chain of the events progression from the artist (composer, painter, sculptor, etc.) in the role of the addresser to the presenter and further to the addressee of the author's non-verbal artistic code. Also, the process of reverse communication takes place, when the artist gets verbal or non-verbal reaction to his/her artwork from the recipient of this artwork.

Special attention is paid to the time and space characteristics of the artistic phenomenon actualisation in the literary discourse, the approaches to the determination of the dynamic and static nature of different types of art and their representation in the literary texts are considered.

Taking into account the artistic emotional influential power, the research is focused on the status and role characteristics of the communication participants in the artistic discourse. Special attention is paid to the psychological and emotive state of the communicants and the main aspects of their interaction.

Key words: artistic phenomenon, artistic discourse, literary discourse, word picture, communication.

Постановка проблеми. За умов глобалізації й інтеграції світової спільноти виникає проблема пошуку спільних інтернаціональних способів інтеракції між комунікантами, які стали б універсальною точкою дотику світових культур. При цьому на перший план виходять екстралінгвістичні фактори, що імплікують у собі дещо більше, ніж те, що може бути виражене вербально. Не випадковим є зростання інтересу до екстрасенсорного, чуттєвого, езотеричного – до того, що приховане глибоко, здатне викликати емоції й імплікувати інформацію. Людство давно знайшло універсальний міжкультурний засіб спілкування – мистецтво. Більшість видів мистецтва, будучи невербальними за своєю природою, є потужними формами вираження думки [15, с. 36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження мистецьких реалій у художньому дискурсі потребує звернення до праць вітчизняних і закордонних дослідників із різних галузей лінгвістики. За основу аналізу комунікативно-дискурсивних аспектів актуалізації феномену мистецтва були взяті праці з теорії дискурсу (В.І. Карасик, І.С. Шевченко, О.І. Морозова, D. Schiffrin [7; 15; 19]), текстології (Ю.М. Лотман, І.Р. Гальперін, Н.Д. Галєєва [9; 5; 4]), комунікативної лінгвістики (Р.О. Якобсон, Ф.С. Бацевич, І.А. Бехта [17; 2; 3]), міжкультурної комунікації (І.М. Рудик [11]) й невербальної комунікації (Л.В. Солощук, І.І. Серякова [14; 13]). Питання

реалізації феномену мистецтва через призму лінгвістичних досліджень висвітлюються в працях В.В. Кандинського, М.В. Козловської, А.А. Щербакової [6; 8; 16].

Постановка завдання. У статті здійснюється спроба дослідити феномен мистецтва з точки зору його комунікативно-дискурсивної актуалізації в художніх текстах. На основі лінійної моделі комунікації Р. Якобсона розробляється схема мистецької комунікативної ситуації, центральною ланкою якої є твір мистецтва як повідомлення, яке актуалізується у відповідному часі та просторі й завдяки якому реалізується спілкування між комунікантами.

Виклад основного матеріалу. Будучи невербальним за природою, феномен мистецтва належить до корпусу позамовних засобів комунікації, які забезпечують спілкування, що полягає в обміні інформацією, вираженою знаковою формою, виконуючи функції доповнення та заміщення мовлення й передаючи емоційний стан комунікантів [14, с. 82; 11, с. 102; 13, с. 36]. Мистецтво як форма пізнання й відображення дійсності відтворює світ у конкретних, індивідуалізованих чуттєвих образах і є носієм індивідуальності автора, а отже, у процесі сприйняття художнього твору можливе спілкування як із його героями, так і митцем, який створив цей твір [1].

Художній дискурс розглядається як комунікативний акт, що актуалізується насамперед на рівні

спроби вплинути безпосередньо на духовний простір реципієнта, тобто на його систему цінностей, знань, світогляд, бажання, особистісні орієнтири [12]. Дискурс мистецтва в системі художнього дискурсу є формою об'єктивації змісту свідомості, що реалізується за допомогою художніх засобів, тобто мовою мистецтва. Початкове значення поняття «дискурс» як комплекс специфічних способів і правил організації мовленнєвої діяльності поступово розширюється й починає застосовуватися й до інших способів породження й фіксації значення немовленнєвих знаків, що використовуються людиною для реалізації спілкування. Поняття «текст» набуває розширених трактувань (світ як текст, свідомість як текст), а з точки зору функціонування на перший план виходить комунікативна функція мистецтва [10].

Автор твору мистецтва як художнього тексту, створюючи нові форми, прагне наповнити своє невербальне повідомлення зрозумілим для сприйняття реципієнта змістом, сподіваючись на його належність до певного соціального й ситуативного контексту, а також досвід сприйняття таких творів мистецтва, тобто створює певний дискурс. Художній текст породжує рефлексію духовних сутностей, ідей, які своєю чергою здатні збагачувати духовний простір людини [4, с. 36; 19, с. 307].

За сучасних умов важливу роль відіграє мова мистецтва як одна з мов культури, за допомогою якої створюються художні дискурси в інформаційному просторі й комунікативних процесах. Інформація, що передається мовою мистецтва, виконує важливі комунікативні завдання: відображення навколишньої дійсності (точна проекція або трансформація з метою зробити акцент на сутності зображеного) для прагматичної реалізації знання про них, а також для породження творчого, переосмисленого сприйняття ситуацій, явищ, образів і предметів.

Мистецький дискурс тісно пов'язаний із поняттям художньої комунікації, що передбачає реалізацію інтелектуально-творчого взаємозв'язку автора й реципієнта твору мистецтва, що базується на вираженні художньої інформації, що має певне відношення до світу, художню концепцію, сталі ціннісні орієнтири. Під час художньої комунікації актуалізуються три типи відношень: автор – дійсність; автор – реципієнт; автор – художній процес [8, с. 6].

Твір мистецтва – центральна ланка системи художньої діяльності, матеріально-духовний предмет, що синтезує й інтеріоризує множинні якісно різні відношення спілкування й комунікації, при цьому він одночасно виявляється їх

наслідком, засобом і передумовою, кристалізує багатоманітні ситуації спілкування [16, с. 80].

Мистецтво як засіб спілкування позначене діалогічністю, що актуалізується через естетико-психологічний міжособистісний, міжсуб'єктний контакт автора із твором мистецтва, митців у процесі спільної творчості, мистецтва й реципієнта в розширеній або ущільненій модифікації твору [16, с. 80].

Провідним суб'єктом діяльності, спрямованої на створення художньої цінності як засобу духовного спілкування, є автор, який одержує імпульси із навколишнього світу. Мотиви творчості приховані як у потребі суб'єктивно-особистісного самовираження, так і в необхідності спілкування. Унаслідок спілкування митця зі світом з'являється ідея твору [6].

А.А. Щербакова початковим етапом художнього спілкування вважає саме сприйняття світу митцем, що визначається як зовнішніми, так і внутрішніми факторами свідомості митця. До зовнішніх факторів належать історичні та соціально-економічні особливості середовища, в якому створюється твір мистецтва. Внутрішні фактори фокусуються на особистості митця, його емоційному й психологічному стані на момент створення твору мистецтва.

Унаслідок цього сприйняття актуалізується наступний етап художнього спілкування – процес реалізації задуму митця, що досягається за рахунок спілкування митця з художнім образом. Митець вступає в своєрідний діалог із матеріалізованим образом у пошуках шляхів вираження змісту, ідеї, побудови форми художнього цілого. При цьому залучаються такі аспекти креативності, як інтуїція, прогнозування, поліфонічність мисленнєвої діяльності, перетворювальна активність, які актуалізують дію емотивного механізму міжсуб'єктного взаємозв'язку з художнім образом.

Наступний етап художнього спілкування позначений втратою суб'єктності художнім образом через віддалення закінченого твору мистецтва від автора й переходу до сфери об'єктивації та проекції на реципієнта, який своєю чергою спрямовує сприйняту інформацію на навколишнє середовище. Твір мистецтва є засобом спілкування митця зі світом, утіленням художньої цінності як інтегральної характеристики мистецтва, що поєднує моральні, естетичні, духовні й екзистенціональні цінності [16, с. 82].

В.І. Карасик з погляду комунікації виділяє такі категорії дискурсу: статусно-рольові характеристики учасників спілкування, умови спілкування,

організацію спілкування та способи спілкування [7, с. 200–201].

Головною передумовою реалізації спілкування є наявність учасників комунікативної ситуації, а саме адресанта й адресата. Статусно-рольові характеристики учасників спілкування містять аналіз кількісних та якісних параметрів адресанта й адресата в комунікативній ситуації. Враховуючи потужний потенціал емотивного впливу мистецтва, до фокуса дослідження потрапляє психологічно-емоційний стан комунікантів, а також основні аспекти їх інтеракції.

За лінійною моделлю комунікації Р. Якобсона адресант, використовуючи засоби мовного коду, формує повідомлення, за допомогою якого в межах конкретного контексту встановлює контакт із адресатом (рис. 1) [17, с. 211].

Транслюючи цю модель на мистецький дискурс, помічаємо, що роль адресанта виконує відправник, який може виступати митцем (композитором, художником, скульптором тощо) або репрезентатором (виконавцем, власником) твору мистецтва. Митець кодує вербалізовану ідею свого твору знаковими засобами певного виду мистецтва й матеріалізує її в художньому образі, нотуючи, зображаючи, ліплячи, залежно від виду мистецтва. Репрезентатор сприймає твір мистецтва, ментально інтерпретує, передає реципієнтові засобами авторського немовного коду. Адресат (реципієнт) сприймає авторський немовний код в інтерпретації репрезентатора й декодує твір мистецтва [17, с. 212]. Цей ланцюжок може звужуватися до будь-якого з компонентів мистецького комунікативного акту.

Уточнюючи модель комунікації Р. Якобсона, зобразимо схему спілкування в мистецькому дискурсі за допомогою твору мистецтва таким чином (рис. 2).

Комунікація за допомогою творів мистецтва не є односпрямованою, адже будь-яка перцепція передбачає подальшу реакцію. Одержавши повідомлення за допомогою твору мистецтва, реципієнт у відповідь відправляє вербальну або невербальну реакцію на нього [18, с. 207].

Природа часу й простору художнього тексту розглядається як неподільна єдність, що є константою буття, яка водночас не позбавлена ознак дискретності [5; 9]. Умови спілкування в мистецькому дискурсі передбачають аналіз часопросторових параметрів комунікативної ситуації, в основі якої – опис твору мистецтва.

З погляду об'єктивації часу та простору в мистецтві необхідно зазначити, що вони є базовими категоріями в класифікації видів мистецтв (часові,

просторові, часопросторові). У теорії мистецтвознавства прийнято часові види мистецтв вважати динамічними, а просторові – статичними. Проте все частіше дослідники стверджують про динамічність просторових мистецтв і статичність часових. Говорячи про онтологію мистецтва в художньому тексті, ця гіпотеза набуває ще більшої предметності. Це зумовлено дуальною природою тексту: з одного боку, він є сталим, завершеним утворенням, з іншого – його внутрішня форма перебуває в постійному русі, що забезпечується засобами часових і просторових характеристик, а саме, послідовністю фактів, подій, що розгортаються в часі та просторі [3, с. 115; 5, с. 87, 93].

Повідомлення в комунікації є інформацією, втіленою в конкретному коді й переданою за допомогою відповідного каналу спілкування. Вона може реалізуватися засобами мови та інших знакових систем, зокрема жестами, мімікою, рухами та постанами тіла, схемами, діаграмами тощо [2, с. 38].

У мистецькій комунікативній ситуації функції повідомлення виконує твір мистецтва, що втілює думки й переживання митця у формі художнього образу. При цьому твір мистецтва може виконувати роль об'єкта, суб'єкта або елемента контексту (фон) комунікативної ситуації. За формою твори мистецтва детермінуються за гомогенними та гетерогенними векторами, що визначають їх належність до сучасності, спосіб презентації та забарвлення перцепції. Етапи інтродукції твору мистецтва в комунікативній ситуації позначені динамічністю й відображають форму буття й реалізації феномену мистецтва.

Висновки. Феномен мистецтва є важливим компонентом міжкультурної комунікації, який актуалізується в мистецькому дискурсі в ролі

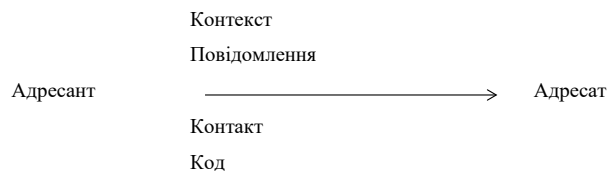

Рис. 1. Модель комунікації Р. Якобсона

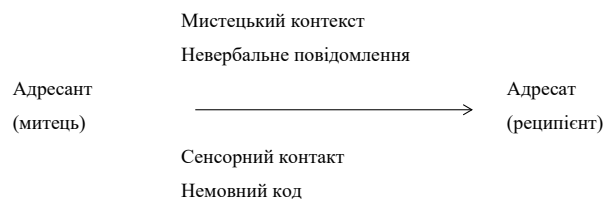

Рис. 2. Модель комунікації за допомогою твору мистецтва

екстралінгвального засобу з потенціалом вербалізуватися в мовній картині світу. Мистецький дискурс у системі художньої комунікації передбачає реалізацію інтелектуально-творчого взаємозв'язку автора й реципієнта твору мистецтва, який визначається ціннісними орієнтирами й потребою спілкування. Мистецька комунікативна ситуація вибудовується за лінійною моделлю Р. Якобсона

й містить такі компоненти, як адресант (митець), репрезентатор, адресат (реципієнт), мистецький контекст, невербальне повідомлення, сенсорний контакт, немовний код. Оскільки актуалізація феномену мистецтва в мові є явищем поліаспектним, перспективним вважаємо подальше встановлення додаткових параметрів опису мистецьких реалій у художньому дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аганесова И.Г. Искусство как средство общения. *Эстетика*. URL: <http://textb.net/23/22.html>.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Бехта І.А. Наратив і контекст комунікативної ситуації: стратегії інтерпретації оповідного дискурсу експериментального письма. *Дані текстових корпусів у лінгвістичних дослідженнях* : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 115–129.
4. Галеєва Н.Д. Параметры художественного текста и перевод : монографія. Тверь : ТвГУ, 1999. 155 с.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. 4-е изд., стереотипное. Москва : КомКнига, 2006. 144 с.
6. Кандинский В.В. О духовном в искусстве. URL: <http://lib.ru/CULTURE/KANDINSKIJ/kandinskij.txt>.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
8. Козловская М.В. Особенности искусствоведческого дискурса на английском языке в XX веке и на современном этапе : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2003. 21 с.
9. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. *Об искусстве*. Санкт-Петербург, 1998. С. 19–43. URL: <http://www.ruthenia.ru/lotman/papers/sht/1.html>.
10. Милетова Е.В. К проблеме двойственной природы современного англоязычного искусствоведческого дискурса. *Филологические науки. Язык, речь, речевая коммуникация*. URL: http://www.rusnauka.com/36_PVMN_2012/Philologia/7_122922.doc.htm.
11. Рудик І.М. Культурна специфіка невербального коду в міжкультурній комунікації. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2005. Вип. 23. С. 102–103.
12. Самарская Т.Б., Мартиросьян Е.Г. Художественный дискурс: специфика составляющих и особенности организации художественного текста. URL: <http://journal.kfrgteu.ru/files/1/2012.10.20.pdf>.
13. Серякова И.И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках. Киев : Издательский центр КНЛУ, 2012. 280 с.
14. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : монографія. Харків : Константа, 2006. 300 с.
15. Шевченко И.С., Морозова Е.И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Харьков : Константа, 2003. № 586. С. 35–38.
16. Щербакова А.А. Произведение искусства в системе общения. *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. 2007. № 47. С. 7–84.
17. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика; пер. с англ. *Структурализм: «за» и «против»*. Москва : Прогресс, 1975. С. 193–230.
18. Auer P. Code-Switching in Conversation. London; New York : ROUTLEDGE. 1999. 345 p.
19. Schiffrin D. Approaches to Discourse. Oxford : Blackwell, 1994. 470 p.